

ΘΕΜΑ Α1

α. **Ορεινοί:** Ήταν η μία από τις δύο μεγάλες παρατάξεις που συγκροτήθηκαν μέσα στην Εθνοσυνέλευση του 1862-1864. Οι ορεινοί απαρτίστηκαν από διάφορες ομάδες (υπό τον Δ. Γρίβα και τον Κ. Κανάρη) με κοινό στόχο την αντίσταση στην πολιτική των πεδινών. Βρήκαν υποστηρικτές μεταξύ των μικροκαλλιεργητών, των κτηνοτρόφων, των εμπόρων και των πλοιοκτητών. Ο λαός συμμετείχε ενεργά στη συγκρότηση των Ορεινών.

β. **Φεντερασιόν:** Η μεγάλη πολυεθνική εργατική οργάνωση της Θεσσαλονίκης με πρωτεργάτες σοσιαλιστές από την ανοιχτή σε νέες ιδέες εβραϊκή κοινότητα της πόλης. Η οργάνωση αυτή αποτέλεσε σημαντικό δίαυλο για τη διάδοση σοσιαλιστικής και εργατικής ιδεολογίας στην Ελλάδα, μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων και την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος.

γ. **Πατριαρχική Επιτροπή:** Συστάθηκε τον Οκτώβριο του 1918 στην Κων/πολη, με σκοπό την οργάνωση του επαναπατρισμού των εκτοπισμένων από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη, με τη βοήθεια του Πατριαρχείου και της ελληνικής κυβέρνησης. Οι Έλληνες αυτοί είχαν εκτοπιστεί από τις εστίες τους στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και είχαν καταφύγει στην Ελλάδα. Η επιστροφή τους στη Μικρά Ασία ξεκίνησε τους τελευταίους μήνες του 1918 μετά τον τερματισμό του πολέμου για την Τουρκία.

ΘΕΜΑ Α2

- α. Λάθος
- β. Λάθος
- γ. Σωστό
- δ. Λάθος
- ε. Σωστό

ΘΕΜΑ Β1

α. Μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου τον Αύγουστο του 1913, με την οποία τερματίζονταν οι Βαλκανικοί πόλεμοι έφθασε και το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα ελληνικών πληθυσμών από τη Ρωσία. Έλληνες της περιοχής του Καυκάσου, με την αναγγελία της προσάρτησης της εύφορης Μακεδονίας, άρχισαν να μεταναστεύουν στην Ελλάδα, με την ελπίδα ότι θα τους παραχωρούσαν γη. Κάποιοι απ' αυτούς κατόρθωσαν να εγκατασταθούν στην Κεντρική Μακεδονία. Το μεταναστευτικό ρεύμα αναχαιτίστηκε με επέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης.

β. Την περίοδο 1919-1921, λόγω της Ρωσικής Επανάστασης και της κατάληψης ρωσικών επαρχιών από τους Τούρκους, μεγάλο μέρος των Ελλήνων της Ρωσίας κατέφυγε στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και από εκεί διαπεραιώθηκε στην Ελλάδα. Τους Έλληνες ακολούθησαν Αρμένιοι και Ρώσοι.

ΘΕΜΑ Β2

Οι διαφορές του αγροτικού προβλήματος στην Ελλάδα, σε σχέση με γειτονικές ή άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οφείλονταν στις ιστορικές ιδιομορφίες της ελληνικής ανάπτυξης. Το ίδιο ισχύει και για το εργατικό κίνημα. Στο τέλος του 19ου αιώνα συναντάμε στην Ελλάδα σοσιαλιστικές ομάδες και εργατικές ομαδοποιήσεις. Η πολιτική και κοινωνική τους επιρροή ήταν σαφώς μικρότερη από εκείνη που άσκησαν αντίστοιχα κινήματα σε βιομηχανικές χώρες της Δύσης αλλά και σε βαλκανικές (π.χ. Βουλγαρία). Η απουσία μεγάλων σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων οδήγησε σ' αυτήν την καθυστέρηση από κοινού με άλλους παράγοντες. Στα μεγάλα δημόσια έργα της περιόδου, σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού προερχόταν από το εξωτερικό (στη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου εργάστηκαν πολλοί Ιταλοί) ή ήταν πρόσκαιρης, βραχύχρονης απασχόλησης. Πιο σταθερό εργατικό δυναμικό δούλεψε στις μεταλλευτικές επιχειρήσεις, όπου και εκδηλώθηκαν οι πρώτες καθαρά εργατικές εξεγέρσεις (Λαύριο, 1896). Στον ιδεολογικό τομέα η επικράτηση της Μεγάλης Ιδέας εμπόδιζε την ανάπτυξη και διάδοση ιδεολογιών με κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο.

ΘΕΜΑ Γ1

α. Στις 24 Ιουλίου 1923 υπογράφηκε η Συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης. Έξι μήνες πριν, στις 30 Ιανουαρίου 1923, είχε υπογραφεί η ελληνοτουρκική Σύμβαση, η οποία ρύθμιζε την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Προβλεπόταν η υποχρεωτική ανταλλαγή μεταξύ των Ελλήνων ορθοδόξων κατοίκων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας. Αυτή θα ίσχυε τόσο γι' αυτούς που παρέμεναν στις εστίες τους, όσο και για εκείνους που είχαν ήδη καταφύγει στην ομόθρησκη χώρα. Μάλιστα, η ανταλλαγή ίσχυσε αναδρομικά για όλες τις μετακινήσεις που έγιναν από τη μέρα που κηρύχθηκε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος (18 Οκτωβρίου 1912). Από την ανταλλαγή αυτή

εξαιρέθηκαν οι Έλληνες ορθόδοξοι της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

Οι ανταλλάξιμοι, σύμφωνα με τη σύμβαση ανταλλαγής: θα απέβαλαν την παλιά ιθαγένεια και θα αποκτούσαν την ιθαγένεια της χώρας στην οποία θα εγκαθίσταντο, είχαν δικαίωμα να μεταφέρουν την κινητή περιουσία τους, είχαν δικαίωμα να πάρουν από το κράτος στο οποίο μετανάστευαν ως αποζημίωση περιουσία ίσης αξίας με την ακίνητη περιουσία που εγκατέλειπαν φεύγοντας, θα διευκολύνονταν στη μετακίνηση τους από τη Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής που ιδρύθηκε με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη-πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξιμών.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από τη μαρτυρία του πρώτου ιστορικού παραθέματος. Σύμφωνα μ' αυτή, έφτασε στο Γκέλβερι -χωριό της Μικράς Ασίας- Επιτροπή από την Ελλάδα και συναντήθηκε με εκπροσώπους των Ανταλλαξιμών για να συζητήσουν τα σχετικά με την Ανταλλαγή. Από τους ανθρώπους της Επιτροπής έγινε καταγραφή των ονομάτων και των περιουσιών και βεβαιώθηκε η υλοποίηση της Ανταλλαγής. Επίσης, προέτρεψαν τους ανταλλαξιμούς να απαλλαγούν από τους φόβους τους, να εκποιήσουν όσα μπορούσαν από την κινητή τους περιουσία και να πάρουν μαζί τους τα εναπομείναντα. Τέλος, ανέφεραν ότι στην περίπτωση που στο χωριό υπήρχαν «τουρκεμένοι», Έλληνες δηλαδή που είχαν εξισλαμιστεί, μπορούσαν και αυτοί, αν ήθελαν, να φύγουν για την Ελλάδα.

Η συμφωνία αυτή για ανταλλαγή πληθυσμών διέφερε από τις προηγούμενες. Καθιέρωνε για πρώτη φορά τη μαζική μετακίνηση πληθυσμών και είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα, ενώ οι μέχρι τότε συμφωνίες προέβλεπαν εθελοντική μετανάστευση κατοίκων κάποιων επίμαχων περιοχών.

β. Όταν έγινε γνωστή η υπογραφή της Σύμβασης και οι όροι της, οι πρόσφυγες που βρίσκονταν στην Ελλάδα αντέδρασαν έντονα. Σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας συγκρότησαν συλλαλητήρια, διατρανώνοντας την απόφασή τους να εμποδίσουν την εφαρμογή της. Η πραγματικότητα όμως, όπως είχε διαμορφωθεί μετά την έξοδο χιλιάδων Ελλήνων από τις πατρογονικές εστίες τους και την άρνηση της Τουρκίας να δεχτεί την επιστροφή τους, ανάγκασε την ελληνική αντιπροσωπεία να συμφωνήσει. Σύμφωνα με τον Α. Μ. Συρίγο (κείμενο Β) ο Μουσταφά Κεμάλ ανήκε στον στενό πυρήνα των Νεοτούρκων που κυβέρνησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία από το 1908 έως και το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1918). Βασική πολιτική πρακτική των Νεοτούρκων και κατ' επέκταση του Κεμάλ, αποτελούσε η εκδίωξη των μη μουσουλμανικών εθνοτήτων από το έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η έξοδος των χιλιάδων Μικρασιατών μετά την Καταστροφή του 1922 ήταν μη αναστρέψιμη και ήταν ζήτημα χρόνου ο διωγμός όσων Ελλήνων είχαν απομείνει στην Τουρκία.

Εξάλλου, η υπογραφή της Σύμβασης υποβοηθούσε τις βλέψεις των ηγετών των δύο χωρών (Βενιζέλου και Κεμάλ) για τη διασφάλιση και αναγνώριση των συνόρων τους, την επίτευξη ομοιογένειας και την απρόσκοπτη ενασχόληση με την εσωτερική μεταρρύθμιση και ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον Α. Μ. Συρίγο η ελληνική πλευρά το 1923 επεδίωκε την ανταλλαγή των πληθυσμών γιατί σε περίπτωση που απομακρύνονταν από την Τουρκία οι εναπομείναντες ελληνικοί πληθυσμοί η Ελλάδα δεν θα είχε τη διαπραγματευτική ικανότητα να απαιτήσει την μετανάστευση των τουρκο-μουσουλμανικών πληθυσμών που βρίσκονταν στο έδαφός της. Επιπλέον, στο κείμενο Γ τονίζεται από τον Γ. Θ. Μαυρογορδάτο ο ρεαλισμός και ορθολογισμός της βενιζελικής πολιτικής και του ιδίου του Βενιζέλου που αποδεικνύεται και από την «πρώιμη» προθυμία υιοθέτησης της ανταλλαγής πληθυσμών, ως μεθόδου επίλυσης παρόμοιων ζητημάτων, από το 1914. Ο Γ. Θ. Μαυρογορδάτος επισημαίνει ότι μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, ο Βενιζέλος έσπευσε, χωρίς ενδοιασμό, να αναλάβει την ευθύνη της υποχρεωτικής ανταλλαγής -παρότι διέβλεπε τον «αναθεματισμό» του από τους πρόσφυγες. Ο ορθολογισμός και ρεαλισμός της πολιτικής του πρακτικής αποδεικνύεται και υλοποιείται και στην αποκατάσταση των προσφύγων.

Σύμφωνη με την υπογραφή της Συνθήκης ήταν και η Κοινωνία των Εθνών. Οι πρόσφυγες έμειναν με την πικρία ότι το δίκαιο και τα συμφέρόντά τους θυσιάστηκαν στο βωμό των συμφερόντων του ελληνικού κράτους.

ΘΕΜΑ Δ1

{Προαιρετική εισαγωγή: Το θετικό και αισιόδοξο κλίμα των δύο πρώτων ετών της λειτουργίας του νέου καθεστώτος -της Κρητικής Πολιτείας- άρχισαν να σκιάζουν απειλητικά σύννεφα, τα οποία επρόκειτο να δημιουργήσουν λίγο αργότερα σοβαρή εσωτερική κρίση. Ο συντηρητισμός του Συντάγματος και η παραχώρηση υπερεξουσιών στον Ύπατο Αρμοστή, η ασάφεια στον ακριβή καθορισμό των αρμοδιοτήτων και ο παραγκωνισμός των τοπικών παραγόντων από την διοίκηση ήταν μερικά από τα προβλήματα. }

Αλλά το πιο σημαντικό ήταν η διαχείριση του εθνικού ζητήματος της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Στο ουσιαστικό αυτό ζήτημα παρατηρήθηκε εξ αρχής διάσταση απόψεων μεταξύ του Γεωργίου και του Ελευθερίου Βενιζέλου. Ο Γεώργιος πίστευε ότι η λύση του εθνικού ζητήματος θα ωριμάζε με συνεχείς παραστάσεις και υπομνήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις. Πράγματι, όπως επιβεβαιώνεται και από το Κείμενο Β, ο πρίγκιπας Γεώργιος, πιστεύοντας ότι η εξωτερική πολιτική ήταν προνόμιο και αρμοδιότητα της ελληνικής μοναρχίας, ανέλαβε, χωρίς καμιά πρότερη συμφωνία με τους αρμόδιους υπουργούς του, τη μεθόδευση της προσάρτησης της Κρήτης στην Ελλάδα. Έτσι, ανέπτυξε προσωπικές επαφές και συζητήσεις με τον τσάρο της Ρωσίας και διαπραγματεύτηκε απευθείας με τους υπουργούς εξωτερικών της Ρωσίας, Γαλλίας, Αγγλίας και Ιταλίας. Ο πρίγκιπας δεν κατανοούσε τη διαφορά μεταξύ ανταρχικής διακυβέρνησης με ξένη κηδεμονία και της πλήρους αυτονομίας χωρίς ξένες επεμβάσεις. Θεωρούσε ότι μόνο οι Μεγάλες Δυνάμεις μπορούν να

επιλύσουν το Κρητικό Ζήτημα και ότι οι πολιτικοί παράγοντες της Κρήτης ήταν τουλάχιστον άσχετοι αν όχι επιζήμιοι. Ήταν αδύνατον για εκείνον να γίνει αντιληπτή η πολιτική κινητοποίηση των Κρητών και η απαίτησή τους να αναλάβουν την τύχη τους μετά από τους μακροχρόνιους αγώνες εναντίον των Τούρκων κατακτητών. Από την άλλη ο Υπουργός Δικαιοσύνης Ελευθέριος Βενιζέλος, βλέποντας τα πράγματα πρακτικότερα και ρεαλιστικότερα, διαφωνούσε με τις πρόωρες ενέργειες του ύπατου αρμοστή κρίνοντας ασταθή την κρητική κυβέρνηση και ασαφή τα συνταγματικά θεμέλια (Β κείμενο) και θεωρούσε ότι η λύση έπρεπε να είναι σταδιακή, με βαθμιαίες κατακτήσεις. Ως πρώτη μάλιστα κατάκτηση θεωρούσε την απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων από τις κρητικές πόλεις και την αντικατάστασή τους από ντόπια πολιτοφυλακή, με Έλληνες αξιωματικούς. Ήδη από το καλοκαίρι του 1900 - σύμφωνα και με το πρώτο κείμενο - είχε εισηγηθεί εμπιστευτικά στον ύπατο αρμοστή την διπλωματική μεθόδευση για την σταδιακή προσπάθεια της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα αφού ο ίδιος πίστευε ότι η άμεση επίτευξη της ένωσης ήταν αδύνατη. Θεωρούσε ότι η παράταση του αρμοστιακού καθεστώτος παρεμπόδιζε την εφαρμογή μέτρων που θα απάλλασσαν την Νήσο από την Κηδεμονία των Μεγάλων Δυνάμεων και την «καθιστούσε έρμαιο» των συγκρουόμενων ευρωπαϊκών συμφερόντων. Αντίθετα, η ολοκλήρωση της αυτονομίας - που ήταν σύμφωνη και με τις υποσχέσεις των Δυνάμεων και με τις προβλέψεις του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας- θα οδηγούσε στην προαγωγή των εθνικών συμφερόντων στο εξωτερικό και την κατοχύρωση της αυτοδιοίκησης στο εσωτερικό, ιδιαίτερα μετά τη διοργάνωση της πολιτοφυλακής από Έλληνες αξιωματικούς και την παράλληλη αποχώρηση των διεθνών στρατευμάτων. Η εισήγηση του Βενιζέλου για την μεθόδευση του ενωτικού αγώνα προσέκρουσε στην άμεση αντίδραση του Πρίγκιπα και του Δυναστικού Καθεστώτος στην Αθήνα. Ο ύπατος Αρμοστής, εντολοδόχος της Αυλής των Αθηνών και με τη συγκατάθεση της Κυβέρνησης Δηλιγιάννη, απέκρουσε την συμβιβαστική και σταδιακή διαδικασία επίλυσης και προέκρινε την κλιμάκωση των εσωτερικών εντάσεων ως μέσο πίεσης των ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Η διάσταση των απόψεων στο πολιτικό ζήτημα δεν άργησε να λάβει τη μορφή προσωπικής αντιπαράθεσης. Ο Βενιζέλος είχε καταστήσει σαφές ότι δεν αναγνωρίζει στον Πρίγκιπα το δικαίωμα να διαχειρίζεται προσωπικώς το εθνικό ζήτημα της Κρήτης: «Ως ένας εκ των τριακοσίων χιλιάδων Κρητών, δεν σας εκχωρώ το δικαίωμά μου, ώστε μόνος σεις να ρυθμίζετε αυτοβούλως την εθνικήν πολιτικήν του τόπου μου!». Κακοί σύμβουλοι του Γεωργίου διοχέτευαν χαλκευμένα και συκοφαντικά κείμενα στις αθηναϊκές εφημερίδες εναντίον του Ελευθερίου Βενιζέλου, γεγονός που δημιούργησε βαρύ κλίμα διχασμού.